

RATNO UMIJEĆE SLAVENA U ANONIMNOM BIZANTSKOM DJELU *STRATEGIKON*

Tomislav Šulj

U historiografiji prevladava mišljenje da Slaveni u prvom razdoblju ranoga srednjeg vijeka (6. i 7. stoljeće) "nisu bili organizirani kao ratnička skupina", da su "bili pretežno poljoprivrednici", te da je "tek manji dio Slavena sudjelovao u osvajanjima i pljačkama", a njihove seobe objašnjavaju se "ponajprije potrebom za ispašom i oranicama" (Goldstein, 2003.: 39)¹. Kao model društvenoga uređenja neki spominju "vojnu demokraciju", nalazeći za takvu tvrdnju uporište u bizantskim izvorima (Brandt, 1995.: 81). Nasuprot tome, bizantski izvori, posebice *Strategikon*, djelo nepoznatoga bizantskog autora, uporište su za zaključak da su Slaveni imali iznimno opasne i dobro organizirane vojne skupine (družine), odnosno da na Slavene ne smijemo gledati samo kao na dobre poljoprivrednike. Štoviše, sadržaj *Strategikona* ostavlja dojam da su Slaveni posjedovali iznimnu vojnu vještinu.

Bizantsko Carstvo je svoju dugovječnost održavalo snagom vojske te vojne i političke diplomacije, a to što je opstalo gotovo tisuću godina dulje od Zapadnog Rimskog Carstva pokazuje koliko su Bizantinci bili sposobni u odabiru i provođenju tih vještina. Kombinirali su stare vojne "postulate" i usavršavali ih s modernim znanjima o umijeću ratovanja. Vojni priručnik *Strategikon* dragocjen je izvor za razumijevanje bizantske vojne organizacije i njezine vještine i pravila ratovanja. To je djelo važno, ne samo po tome što detaljno opisuje bizantski vojni ustroj i obuku bizantskih vojnika, nego i po tome što daje podatke o životu i navikama njihovih neprijatelja, kako bi bizantski vojskovođe mogli lakše izabrati najdjelotvorniji način borbe protiv svakoga ponaosob. Pritom, primjerice, mislimo na Perzijance, Franke, Langobarde, Ante, turska plemena, Avare, te Slavene.

Autor *Strategikona* nije poznat. U historiografiji se kao njegovi autori najčešće spominju: car Mauricije (582.-602.), car Heraklije (610.-641.), general Mauricije ili stanoviti Rufus, no zbog toga što taj problem još uvijek nije riješen *Strategikon* se uglavnom navodi kao djelo nepoznatoga autora Pseudo-Mauricija. Kao vrijeme nastanka djela najčešće se spominju osamdesete godine 6. stoljeća, a neki ga datiraju na početak 7. stoljeća (Barišić, 1955.: 128). Dakle, kao vremenski okvir njegova nastanka može se pretpostaviti druga polovica 6. stoljeća i prva polovica 7. stoljeća. Pseudo-Mauricije je priručnik sastavio (kako i sam u uvodu kaže) na temelju vlastita

¹ Autor zahvaljuje mr. sc. Anti Nazoru na savjetima i stručnoj pomoći u pisanju ovoga rada.

iskustva, ali i starije vojne literature, pri čemu je vjerojatno koristio podatke iz Prokopijeva djela. Njegovo i Prokopijevo djelo najbogatiji su izvori o životu Slavena na lijevoj obali Dunava krajem 6. stoljeća.

O Slavenima se u *Strategikonu* govori u poglavlju naslova "Kako treba postupati sa Slavenima, Antima i sličnim". Ta dva naroda-plemena autor smatra sličnima – jer "žive na isti način, imaju iste običaje" (*ibid.*, 130), navodi ih kao izrazito mnogoljudne i slobodoljubne narode – jer "nikako ne dopuštaju da budu porobljeni ili da se njima vlada" (*ibid.*, 130). Ističe njihovu gostoljubivost i srdačnost u prijemu stranaca, a opisuje ih i kao jako čvrsti i otporan narod, koji "lako podnosi žegu i studen i golotinju tijela i oskudicu hrane" (*ibid.*, 130). Kao njihovu posebnost navodi pragmatičan postupak sa zarobljenicima, čija budućnost ne završava nužno na najgori način, nego im se pušta na volju da se, uz određene uvjete, jednom mogu otkupiti ili postići slobodu asimilirajući se i ostavši živjeti sa Slavenima, uživajući sva prava slobodnih ljudi. Spominje da Slaveni posjeduju "obilje svakojakih životinja" (*ibid.*, 131) i spremjenih poljoprivrednih proizvoda, te da "stanuju u šumama i oko rijeka, po močvarama i pri jezerima" (*ibid.*, 132). Izbor mjesta prebivanja, kao i načina života – primjerice, "stvari zakopavaju na skrovnata mjesta i ništa suvišno na javi ne drže" (*ibid.*, 133) čini ih mobilnima za brzi bijeg od nadolazećih opasnosti, s kojima su, očito, bili često suočeni; "zbog opkoljavanja koja im se često događaju prave više izlaza iz mjesta prebivanja" (*ibid.*, 132).

Pseudo-Mauricije ih tretira kao opasne pljačkaše, koji "žive razbojničkim životom" i koji u svim uvjetima – "i danju i noću, izvodeći ih na mnogo načina" - preferiraju element zasjede ("vješto se služe zasjedama i iznenađenjima") i "rado napadaju po šumovitim, uskim i strmim mjestima" (*ibid.*, 133). No, izvori spominju da se nisu isticali samo spretnošću na zahtjevnim kopnenim terenima, nego da su bili i vješti na vodama. Tako se u opisu napada na Solun (oko 614.-616. godine) u tekstu nazvanom "Mirakula sv. Dimitrija II", navodi da je "neizmjerne mnoštvo Slavena izgradilo čamce iz jednoga debela i naoružavši se za more, opljačkali čitavu Tesaliju i otoke nje i Helade, pa još i Kikladske otoke i čitavu Ahaju, Epir i najveći dio Ilirika i dio Azije, te da su potom čamcima opsjeli i Solun" (*ibid.*, 186-192). Sudjelovanje slavenske mornarice u opsadi Carigrada 626. bio je povod Teodoru Sinkelu, autoru jednoga od zapisa o toj opsadi, da primijeti kako su "Slaveni stekli ogromno iskustvo u borbi s morem, otkad su ušli u poslove Romeja" (*ibid.*, 165). Štoviše, čini se da su bili pravi majstori u svladavanju vodenih prepreka, posebice u prelaženju rijeka – "u čemu su bili vještiji od svih ljudi" (*ibid.*, 133) te da su vodene površine rado koristili za svoja lukavstva, bilo za skrivanje od neprijatelja ili za postavljanje zasjede, tako što bi zaronili "u duboku vodu, držeći u ustima dugačke skroz probušene trske, i kroz njih dišući izdržali više sati" (*ibid.*, 133).

Od naoružanja imali su "mala koplja – svaki čovjek po dva" (*ibid.*, 133) i "drvene lukove s malim strelicama, koje su namazane otrovnom tečnošću" (*ibid.*, 134), a neki su imali dobre, ali teško nosive štitove (*ibid.*, 133). No, autor navodi da je kod njih

postojalo "bezvlađe", odnosno da su živjeli "u međusobnoj mržnji" i da "nisu poznavali vojnoga reda" (*ibid.*, 134), te da izbjegavaju otvorene bitke, što je razumljivo, s obzirom na to da se kao njihovo naoružanje ne spominje mač – glavno oružje za blisku borbu. Ipak, kad se upuste u borbu na otvorenom polju, čine to urličući i "ako se protivnici poplaše njihove vike, napadaju svom žestinom" (*ibid.*, 134), a kad procijene da protivnika nije prestrašila njihova dreka, bježe u šumu.

Kao mane Slavena u borbi autor ističe strah od strijelaca, te strah od iznenadnih pješačkih napada, kao i napada s više strana. Nabraja on i druge mane, no to što Slaveni ne forsiraju formacijski organiziranu borbu – "niti nastoje da dobro složeni biju boj" (*ibid.*, 134) i što je izbjegavaju na otvorenome polju, može biti dokaz lukavstva Slavena i, prije svega, njihove taktike prilagođene vlastitoj vojnoj snazi i opremi, više nego dokaz neorganiziranosti. Posebna je zanimljivost, upravo rijetkost u vojnoj taktici, uputa da "pohode protiv njih treba izvoditi u zimsko doba" (*ibid.*, 136), jer im se time smanjuje mogućnost sakrivanja. Istodobno se inzistiralo na uspješnom efektu prve borbe u svrhu demoraliziranja slavenskih "razjedinjenih" plemena. Pseudo-Mauricije posebno i višekratno naglašava da se boj mora započinjati s više strana, ali najviše inzistira i alarmira na oprez vojske kada se nalazi blizu šumskih područja, opominjući vojnike da se "treba čuvati šumovitih mjesta koliko je to moguće" (*ibid.*, 136). Osim toga, preporučuje se vrbovanje pokojeg slavenskog vladara "jer nije uputno ratovati sa ujedinjenim Slavenima", te da kretanje u boj vodi izvrstan, najbolji časnik s najsposobnijim vojnicima, a uz raznorazne i višestrane napade, autor posebno ističe efikasnost čestih i golemih pljački. Nakon dobivene bitke Pseudo-Mauricije zahtijeva čvrstu i brzu okrutnost prema poraženima i ne ostavlja dvojbe u naputku pokolja nad poraženima: "ne treba štedjeti život poraženima, nego ubijati sve i da se zbog njih vojska ne zadržava" (*ibid.*, 141).

Ipak, autor je najveći dio teksta posvetio slavenskim vojnim vrlinama. Osim što se dobro snalaze na (i u) vodi, te imaju savršenu taktiku bijega i skrivanja, oni imaju i čitav niz drugih prednosti. Preferiraju trikove – "to oni izvode rado i na razne načine" (*ibid.*, 139), ali prije svega koriste prirodu da nadjačaju neprijatelja - koriste vodu, tjesnace i, nadasve šume, pa bi im, sudeći prema sadržaju *Strategikona* najbolje pristajao naziv "šumski ratnici". Koliko su snalažljivi u šumama svjedoči i njegovo upozorenje da je ne koriste samo za obranu ili napad, nego i za bijeg iz zarobljeništva, jer se "naročito zbog razlistane šume stvara prilika zarobljenicima da bez straha pobjegnu" (*ibid.*, 139). Prema tome, značajke borbe Slavena, kako ih opisuje autor *Strategikona*, svojstvene su načinu ratovanja gerilaca (v. Gažević, 1972.: 208). Posebice ako se uzme u obzir da je po definiciji gerila oblik oružanoga otpora stanovništva jedne zemlje (područja, teritorija) ili određenih grupa, u uvjetima apsolutne brojne, materijalne i tehničke nadmoćnosti protivnika, odnosno da je to više ili manje organiziran oblik otpora i borbe protiv jačega protivnika, kojega, u vojnom pogledu, karakteriziraju djelovanja malih, ali veoma pokretljivih i raznoliko naoružanih oružanih grupa i jedinica, te primjena raznovrsnih oblika borbe. Spomen kako Slaveni imaju pripremljene odstupnice iz svojih naselja, odnosno "da prave više izlaza iz mjesta prebivanja", u skladu je sa strategijskim ciljem gerile da se teritorij ne osvaja i ne čuva pod svaku cijenu. Nasuprot tome, gerilom se, primjenjujući česte, gotovo

svakodnevne manje akcije, prije svega, neprijatelj želi dezorganizirati i demoralizirati, a u konačnici uništiti. Činjenica da prema pravilu gerilskoga ratovanja gerilci izbjegavaju frontalne sukobe s jačim snagama neprijatelja, da djeluju prikriveno, iznenada, često noću i u nepovoljnim vremenskim uvjetima, te da kao taktičke oblike djelovanja najčešće primjenjuju zasjede, prepade i diverzije, poslije kojih se brzo povlače, u potpunosti odgovara najčešćem opisu ratovanja Slavena u bizantskim izvorima. Dakako, da bi se ispunilo temeljno pravilo gerile - napasti iznenada, na mjestu i u vrijeme kada to neprijatelj najmanje očekuje - treba imati kvalitetne borce (hrabre i vješte) i sposobne zapovjednike, kao i što čvršći oslonac na stanovništvo područja na kojem se takvi prepadi vrše. Prema pisanju *Strategikona*, čini se da su ih Slaveni imali.

Strategikon pokazuje da su Slaveni imali kvalitetno pješništvo, ali i sposobne strijelce, što podrazumijeva i određenu vojnu organizaciju. Uostalom, sadržaj opisa gore spomenutoga napada na Solun navodi na zaključak da Slaveni napadaju grad iz više pravaca i na razne načine (i pješništvom i strijelcima), ali koordinirano: " ... četvrtoga dana, pri izlasku zornjače, čitavo barbarsko pleme uz složan povik jurnu sa svih strana na gradski zid, i to jedni hitajući kamenje sa bacača ("petrobola"), drugi primičući ljestve zidu pokušavahu ga osvojiti, neki prinoseći vratima (grada) vatru, a ostali gađahu zidine čitavim rojem strijela, gustim kao zimske snježne pahuljice" (Barišić, 1955.: 191). Među njima se može pretpostaviti i postojanje "elitnijih" jedinica, nešto poput današnjih "specijalaca" ili izvidnika. Njihovi pripadnici mogli su biti spomenuti "okretniji mladići, koji iz potajice napadaju vojsku" (*ibid.*, 139-140), čak i nakon poraza na otvorenome. To, zasigurno, nisu individualni odmetnici-pljačkaši jer bizantska vojska ide u prevelikom broju da bi je se moglo pojedinačno prepadati i otimati im plijen. U prilog tome govori i sljedeći događaj (oko 540. godine), koji navodi Prokopije prilikom opisa borbene taktike podunavskih Slavena: "Još prije svanuća Slaven se sasvim približi bedemu (opsjednutoga grada), zavuče se u neki grm i, skupivši tijelo, pokrije se uokolo travom. U samu zoru dođe tamo neki gotski vojnik i počne užurbano čupati travu i, ne sluteći nikakvu opasnost iz grma, često je bacao pogled na neprijateljski logor da ga ne bi neko od tuda napao. I iskočivši iznenada iza leđa, Slaven ga ščepa i, stegnuvši ga snažno rukama oko pasa, odnese čovjeka u logor ..." (*ibid.*, 36).

Upućujući vojskovođe kako da ratuju protiv Slavena, Pseudo-Mauricije naglašava tri glavna elementa: napad s više strana, najjači udar s najelitnijim postrojbama – "sa izabranim momcima" (*ibid.*, 136), odnosno "sa posebnim odjeljenjem" (*ibid.*, 140) i potporu glavnina ostalih bizantskih snaga tako da ujedine napredovanje i pljačku. U toj podjeli zadaća jasno se vidi da u pohod idu s mnogo jedinica (četa), koje "u prvim selima ne bi trebalo odvajati u većem broju" (*ibid.*, 140), te da se te čete poslije dijele. Upravo potrebu za slanjem velikog broja vojnika protiv Slavena, koju Pseudo-Mauricije naglašava, pokazuje koliko ih cijeni kao ratnike. Uostalom kao i neki drugi kroničari toga vremena, primjerice Ivan Efeški, koji u svom izvješću o slavenskim provalama u Trakiju i Grčku iz 581.-584. godine navodi: "Naučili su Slaveni da ratuju bolje od Romeja, iako prosti ljudi koji se ne usuđuju izići van šuma u

predjele bez drveća i koji ne znaju što je oružje, izuzev dva, tri kratka koplja." (*ibid.*, 165, bilješka 19). Vojnu vještinu Slavena potvrđuju i provale slavenskih odreda iz podunavlja do Drača 548. i 550. godine. U pohodu 548. godine Slaveni su "osvojili mnogo tamošnjih tvrđava koje su do tada smatrane kao sigurne, budući da ih nitko nije branio", a usprkos tome što su imali vojsku od 15.000 ljudi, ilirski arhonti nisu imali smjelosti, čak ni "da im se približe" (*ibid.*, 38). U proljeće 550. godine oko 3000 Slavena prešlo je rijeke Dunav i Maricu, razdvojilo se u dva odreda i, "iako kudikamo brojno slabiji", porazilo romejsku vojsku u Iliriku i Trakiji. Tom prilikom opljačkali su "sve redom do mora, zauzeli borbom, uz primjenu varke, najvažniji grad u tračkom primorju Topir – udaljen 12 dana hoda od Carigrada, iako je imao vojničku posadu" (*ibid.*, 41-42).

Sistemom iznenadnih napada i napada s više strana pokušava se izbezumiti protivnika, te ga u bijegu natjerati da naleti na drugi dio bizantskih snaga. Uza sve te odrede, i vojskovođa ima svoje postrojbe, nešto poput taktičke pričuve, te čeka u blizini, ako zatreba pružiti podršku i ubaciti svježe snage u borbu. Strategove jedinice – tri ili četiri čete, mogu brojati i do tisuću ljudi (*ibid.*, 140, 141), što govori u prilog pretpostavci o većem broju bizantskih vojnika prilikom napadajnih aktivnosti protiv Slavena. Znači, ako je jasno da "najbolji" djeluju u par četa, ako za njima ide "mnogo četa" i ako im je potpora tri do četiri čete do tisuću ljudi, čini se da ukupan broj vojnika s kojim su Bizantinci kretali u pohode na Slavena nije bio manji od 10.000.

Ogroman broj bizantske vojske u pohodima protiv Slavena, čini se, nije jedino priznanje sposobnosti i snazi slavenskih ratnika. Iz sadržaja teksta može se pretpostaviti da su Bizantinci imali jako loše iskustvo sa Slavenima, a ne treba odbaciti ni pretpostavku da je sam Pseudo-Mauricije bojevao s njima, te da su njegovu vojsku Slaveni teško porazili. On, na primjer, samo jednom napominje da treba napraviti pokolj nad zarobljenicima ili samo jednom opisuje kako se treba boriti protiv urličućeg slavenskog napada. Nasuprot tome, inzistira na oprezu u šumama - spominje ih kao opasnost čak devet puta (u ostalim varijacijama još toliko), te posebice na oprezu kod vode, prijelaza, tjesnaca, trikova, što spominje više od dvadeset puta! Sve to navodi na pomisao da su na takvim mjestima Bizantinci svojevremeno nastradali. Tome u prilog govori i preporuka da se u rat protiv Slavena ide zimi "kad drveće ogoli" (*ibid.*, 136). Polaziti u rat u najtežim zimskim uvjetima za napadače istinski je raritet, koji može predočiti koliki je bio bizantski strah od šuma, te koliko su Slaveni bili opasni kao neprijatelj, dok su se njome koristili.

Pseudo-Mauricije, dakle, otkriva da su Slaveni jedan iznimno hrabar narod, koji itekako cijeni vlastitu slobodu. Njihovu otpornost na vremenske neprilike možemo povezati s nomadskom prošlošću, ali, možda i s ratničkim životom, koji iziskuje izdržljivost. Potom saznajemo da imaju "obilje životinja", sakrivenih poljoprivrednih zaliha i da stanuju u ili pored šuma, rijeka i močvara, dakle na prostoru kojem se teško prilazi i koje se može dobro iskoristiti u obrambene svrhe, ali koje ne pruža idealne uvjete za život, što primjećuje i većina povjesničara, ističući da "šumovito i močvarno tlo slavenske postojbine nije bilo odveć plodno" (Goldstein, 2003.: 39). Uostalom, Slaveni su zbog plodnoga tla kretali u seobe. Ova karakterizacija, koja se

ponavlja u više navrata s minimalnim razlikama u opisu, navodi na pomisao da u dijelu teksta Pseudo-Mauricije ne opisuje sve Slavene, nego samo njihove ratne postrojbe, odnosno njihov vojni "logor".

Pseudo-Mauricijevo djelo pruža mnogo podataka koji pokazuju da slavenske vojne skupine djeluju dosta dobro i van okvira strogo obrambenih zadaća. Uostalom, opisujući opsadu Carigrada 626. godine, drugi bizantski izvor "Uskršnja kronika" upotpunjuje sliku Slavena kao ratnika koji su sudjelovali i u velikim napadajnim operacijama – i s pješastvom ("sa pješastvom od neoklopljenih Slavena", (Barišić, 1955.: 146) i s mornaricom ("potope i pobiju sve Slavene koji se nađoše u monoksilima", *ibid.*, 149). Njezin autor – nepoznati crkveni kroničar, spominje i elemente slavenske zapovjedničke strukture, no očito je da ih ne cijeni, te smatra da su posvađani i hijerarhijski neorganizirani, odnosno da "žive bez vlasti i u međusobnoj mržnji, te da ne poznaju vojnoga reda" (*ibid.*, 134). Upravo u tome vidi dobru šansu za uspjeh, jer stalno naglašava slavensku neslogu, mržnju, razjedinjenost i različita mišljenja vođa ("vojvoda").

Čitatelj kojega zanima vojna povijest, posebice umijeće ratovanja Slavena u ranom srednjem vijeku, s oduševljenjem će čitati bizantski izvor *Strategikon*. S obzirom na njegovu iznimnu autentičnost, čini se da je osoba koja je pisala (ili diktirala) *Strategikon* imala ogromno ratno iskustvo, posebice iskustvo ratovanja protiv Slavena. Za takvu konstataciju, osim stila pisanja, indikativna je i namjera teksta da bez pretjerivanja ili želje za samoisticanjem upozori na način ratovanja protiv Slavena.

Navedeni sadržaj upućuje na zaključak da su Slaveni imali organizirane, dobre i djelotvorne vojne postrojbe, što je u suprotnosti sa stereotipom da Slaveni "nisu bili dobri ratnici", odnosno da su Slaveni ponajprije poljoprivrednici ili izrazito stočarsko-zemljoradnički narod, koji prevladava u historiografiji o ranom srednjem vijeku (v. Barford, 2002.; Kobylinski, 2005.). Naprotiv, držim da je dio Slavena bio itekako vojno aktivan i da je imao potrebnu ratničku vještinu. Dakako, to ne znači da se većina Slavena nije bavila zemljoradnjom i stočarstvom, iako se može pretpostaviti da su i oni katkad bili primorani prihvatiti borbu, makar u obrambene svrhe.

LITERATURA

- Barford, P. M. (2001.) *The Early Slavs: Culture and Society in Early Medieval Eastern Europe*. London: British Museum Press.
- Barišić, Franjo (ur.) (1955.) *Vizantijski izvori za istoriju naroda Jugoslavije*. Tom I. Beograd: SANU Vizantološki institut.
- Brandt, Miroslav (1995.) *Srednjovjekovno doba povijesnog razvitka*. Zagreb: Školska knjiga.
- Gažević, N. (ur.) (1972.) *Vojna enciklopedija III*, Beograd: Vojnoizdavački zavod.
- Goldstein, Ivo (2003.) *Hrvatska povijest*. Zagreb: Novi Liber.
- Kobylinski, Zbigniew (2005.) "The Slavs 500-700 AD". U Fouracre, Paul (ur.) *The New Cambridge Medieval History 1, c.500 - c.700*. Cambridge: Cambridge University Press.